

MAKTAB GEOGRAFIYA FANIDAN DIDAKTIK MATERIALLAR YARATISH TEXNOLOGIYASI

Namangan davlat universiteti
Tabiiy fanlar fakulteti
Geografiya mutaxassisligi magistranti
Isabayeva Dilrabo Adxamjanovna
Ilmiy rahbar: Abduraxmanov Botirjon

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktab geografiya fanida didaktik materiallarni yaratishning nazariy-pedagogik asoslari, zamonaviy texnologik bosqichlari, kompetensiyaviy yondashuv bilan bog‘liq talablari hamda amaliy foydalanish imkoniyatlari yoritilgan. Geografiya darslarida xarita, infografika, statistik jadval, kontur xarita, topshiriq kartochkasi, raqamli resurs, loyiha varaqasi va refleksiya materiallari o‘quvchining fazoviy tafakkuri, kuzatuvchanligi, ekologik madaniyati va mustaqil xulosa chiqarish qobiliyatini rivojlantiruvchi asosiy vosita sifatida tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: geografiya ta’limi, didaktik material, xarita savodxonligi, kompetensiyaviy yondashuv, raqamli ta’lim, vizual ta’lim vositasi, interfaol topshiriq, baholash mezon.

TECHNOLOGY FOR CREATING DIDACTIC MATERIALS IN SCHOOL GEOGRAPHY

Namangan State University
Faculty of Natural Sciences
Master’s student of Geography program
Isabayeva Dilrabo Adxamjanovna
Scientific supervisor: Abduraxmanov Botirjon

Abstract. This article discusses the theoretical and methodological foundations of creating didactic materials for school geography, their modern technological stages, requirements related to a competency-based approach, and practical opportunities for classroom use. Maps, infographics, statistical tables, contour maps, task cards, digital resources, project sheets, and reflection tools are analyzed as key means for developing students’ spatial thinking, observation, environmental awareness, and independent reasoning. The process of designing didactic materials is considered through the stages

of needs analysis, goal setting, content selection, visual design, piloting, assessment, and improvement.

Keywords: geography education, didactic material, map literacy, competency-based approach, digital education, visual learning aid, interactive task, assessment criterion.

KIRISH.

Bugungi maktab ta'limida geografiya fani faqat materiklar, okeanlar, davlatlar yoki tabiiy zonalar haqidagi ma'lumotlarni yodlatish bilan cheklanib qolmaydi. U o'quvchida atrof-muhitni kuzatish, xaritadan foydalana olish, hududiy jarayonlarni tahlil qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va ekologik mas'uliyatni anglash kabi hayotiy ko'nikmalarni shakllantiradi. Shu sababli geografiya darslarining samaradorligi ko'p jihatdan o'qituvchi tomonidan tanlangan yoki yaratilgan didaktik materiallarning mazmuni, shakli va metodik qiymatiga bog'liq.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida ta'lim sohasidagi munosabatlarni tartibga solish, ta'lim oluvchilarning sifatli bilim olish huquqini ta'minlash hamda uzluksiz ta'lim tizimini rivojlantirish asosiy vazifalardan biri sifatida belgilangan [1]. "O'zbekiston - 2030" strategiyasida esa yosh avlodni zamonaviy bilim, kasb va ko'nikmalarga ega etib tarbiyalash, ta'lim sifatini oshirish, raqamli va innovatsion yondashuvlarni kengaytirish kabi maqsadlar ustuvor yo'nalishlar qatoriga kiritilgan [2]. Shuningdek, 2022-2026-yillarda maktab ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dastur umumiy o'rta ta'lim mazmunini yangilash, darsliklar va o'quv-metodik ta'minotni takomillashtirish zaruratini kuchaytirdi [3].

Geografiya fanida didaktik materiallar yaratish texnologiyasi mazmunan pedagogik loyiha tuzishga o'xshaydi. O'qituvchi avvalo o'quvchining yosh xususiyati, bilim darajasi, mavzuning murakkabligi, dars maqsadi va kutilayotgan natijani aniqlaydi. Keyin fakt, xarita, rasm, jadval, topshiriq, tajriba yoki muammoli vaziyatni shunday tanlaydiki, u o'quvchini oddiy eslab qolishdan tahlil qilish, solishtirish, izohlash va xulosa chiqarish bosqichiga olib chiqsin. Demak, yaxshi didaktik material - bu bezak emas, balki darsning fikrlash mexanizmini harakatga keltiruvchi vositadir.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, ko'plab maktablarda geografiya darslari hali ham tayyor matn va savol-javob asosida olib boriladi. Xarita bilan ishlash, statistik ma'lumotlarni o'qish, iqlim diagrammalarini talqin qilish, mahalliy hudud misolida kuzatuv olib borish kabi amaliy topshiriqlar yetarli darajada tizimlashtirilmaydi. Natijada o'quvchi geografik bilimni real hayotiy vaziyat bilan bog'lashda qiynaladi. Shu bois geografiya ta'limi uchun sifatli, ilmiy asoslangan, ko'rgazmali, interfaol va

baholash imkoniyatiga ega didaktik materiallarni yaratish texnologiyasini ishlab chiqish amaliy ahamiyatga ega.

Maqolaning maqsadi maktab geografiya fanidan didaktik materiallar yaratishning metodik asoslarini tahlil qilish, ularni ishlab chiqish bosqichlarini aniqlash hamda dars jarayonida samarali qo'llash bo'yicha tavsiyalar berishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun didaktik material tushunchasi yoritildi, geografiya faniga xos material turlari tasniflandi, material yaratish texnologiyasi bosqichma-bosqich ko'rsatildi, mavjud muammolar va ularning yechimlari asoslandi.

ASOSIY QISM.

Didaktik material deganda o'quv maqsadiga erishish uchun maxsus tanlangan, tuzilgan yoki moslashtirilgan matn, rasm, xarita, jadval, sxema, model, topshiriq, savol, tajriba yo'riqnomasi, raqamli resurs hamda baholash vositalari tushuniladi. Geografiya fanida bu materiallar alohida ahamiyatga ega, chunki predmetning o'zi makon, hudud, tabiat, aholi, xo'jalik, ekologik jarayonlar va ularning o'zaro bog'liqligini o'rganadi. Bunday mazmunni faqat og'zaki bayon bilan yetkazish qiyin; o'quvchi ko'rishi, solishtirishi, xaritada topishi, jadvaldan xulosa chiqarishi va o'z kuzatuvini izohlashi kerak.

Geografiya didaktik materiallari o'quvchining bilish faoliyatini bosqichma-bosqich tashkil etadi. Masalan, oddiy rasm mavzuga qiziqish uyg'otadi, xarita hududiy tasavvur beradi, jadval raqamli ma'lumotni tahlil qilishga undaydi, muammoli savol esa sabab-oqibat aloqalarini aniqlashga yo'naltiradi. Shunday qilib, bitta darsda turli materiallar bir-birini to'ldirsa, o'quvchi bilimni tayyor holatda qabul qilmaydi, balki uni o'z faoliyati orqali kashf etadi.

Geografiya faniga xos didaktik materiallarni besh katta guruhga ajratish mumkin. Birinchi guruh - kartografik materiallar: devoriy xarita, atlas, kontur xarita, tematik xarita, elektron xarita, GIS asosidagi qatlamlar. Ikkinchi guruh - vizual materiallar: foto, diagramma, infografika, sxema, maket va videolavha. Uchinchi guruh - statistik materiallar: jadval, grafik, iqlim diagrammasi, aholi dinamikasi, ishlab chiqarish ko'rsatkichlari. To'rtinchi guruh - faoliyatga yo'naltirilgan materiallar: topshiriq kartochkasi, keys, loyiha varaqasi, amaliy ish yo'riqnomasi. Beshinchi guruh - baholash va refleksiya materiallari: test, rubrika, o'z-o'zini baholash varaqasi, exit-ticket, diagnostik topshiriq.

Didaktik materialning qiymati uning ko'pligida emas, balki o'quv maqsadiga qanchalik xizmat qilishidadir. Ba'zan juda chiroyli slayd ham o'quvchini faollashtirmaydi, chunki unda savol, harakat va fikrlash vazifasi yo'q. Aksincha, oddiy kontur xarita va uchta aniq savol o'quvchini mustaqil izlanishga jalb qilishi mumkin.

Shu nuqtayi nazardan, geografiya o'qituvchisi material yaratishda "nimani ko'rsataman?" degan savoldan ko'ra "o'quvchi bu material bilan nima qiladi?" degan savolni birinchi o'ringa qo'yishi zarur.

Didaktik materiallar o'quvchining yosh xususiyatiga mos bo'lishi ham muhim. 5-6-sinflarda rangli rasm, sodda xarita belgisi, qisqa izoh va o'yin elementlari ko'proq samara beradi. 7-8-sinflarda taqqoslash jadvali, sabab-oqibat zanjiri, iqlim diagrammasi, xarita bilan amaliy topshiriqlar muhimlashadi. 9-10-sinflarda esa statistik tahlil, muammoli keys, loyiha, hududiy rejalashtirish, ekologik baholash kabi murakkabroq materiallardan foydalanish mumkin.

Didaktik material yaratish texnologiyasi izchil jarayon bo'lib, u tasodifiy rasm tanlash yoki tayyor savol ko'chirishdan iborat emas. Bu jarayon dars maqsadini tahlil qilish, o'quv natijasini aniqlash, mazmunni saralash, materialni loyihalash, sinovdan o'tkazish va takomillashtirishni o'z ichiga oladi. Quyidagi jadval geografiya darslarida foydalaniladigan materiallarni yaratishda o'qituvchi e'tibor berishi zarur bo'lgan asosiy bosqichlarni ko'rsatadi.

Bosqich	Mazmuni	O'qituvchi vazifasi	Natija
1. Tahlil	Mavzu, sinf, o'quvchi darajasi va mavjud resurslarni o'rganish	Ehtiyojni aniqlash, muammoni belgilash	Materialning maqsadi ravshanlashadi
2. Maqsad	Dars natijasi va kompetensiyani aniqlash	Bilim, ko'nikma va munosabatni ajratish	Aniq o'quv vazifasi belgilanadi
3. Mazmun	Fakt, xarita, rasm, jadval va savollarni tanlash	Ilmiy aniqlik va yoshga moslikni tekshirish	Ortiqcha ma'lumot kamayadi
4. Dizayn	Ko'rgazmali shakl va topshiriq tuzilmasini yaratish	Rang, shrift, belgi, izoh va tartibni moslash	Material tushunarli bo'ladi
5. Sinov	Darsda yoki kichik guruhda qo'llab ko'rish	Qiyin joylarni kuzatish va qayd etish	Kamchiliklar aniqlanadi
6. Baholash	O'quvchi javobi va natijasini tahlil qilish	Mezon asosida xulosa chiqarish	Samaradorlik baholanadi
7. Takomil	Materialni qayta ishlash va yangilash	Mazmun, savol, dizaynni tuzatish	Keyingi dars uchun sifat oshadi

Birinchi bosqich - tahlil bosqichida o'qituvchi mavzuning mazmunini, sinfning tayyorgarlik darajasini va darsdagi asosiy qiyinchilikni aniqlaydi. Masalan, "Atmosfera

bosimi” mavzusida o‘quvchilar ko‘pincha bosimning balandlik ortishi bilan kamayishini tushunishda qiynaladi. Demak, bu mavzu uchun balandlik, harorat va bosim o‘rtasidagi bog‘liqlikni ko‘rsatadigan grafik, tajriba yo‘riqnomasi va qisqa muammoli savollar kerak bo‘ladi.

Ikkinchi bosqich - maqsadni belgilash. Didaktik material “o‘quvchi biladi” darajasida emas, balki “o‘quvchi xaritada topadi”, “taqqoslaydi”, “izohlaydi”, “diagramma asosida xulosa chiqaradi” kabi aniq faoliyat natijasiga yo‘naltirilishi lozim. Bu yondashuv kompetensiyaviy ta‘lim talablariga mos keladi, chunki o‘quvchidan faqat ma‘lumotni eslab qolish emas, balki uni turli vaziyatlarda qo‘llay olish talab qilinadi.

Uchinchi bosqich - mazmunni saralash. Geografiya darslarida ma‘lumot juda ko‘p bo‘lgani uchun o‘qituvchi asosiy, ikkilamchi va qo‘shimcha axborotni farqlashi kerak. Har bir rasm yoki jadval darsda alohida vazifa bajarishi zarur. Keraksiz bezaklar, ortiqcha matn, mayda raqamlar, tushunarsiz qisqartmalar o‘quvchining diqqatini chalg‘itadi. Shuning uchun didaktik materialda aniqlik, ixchamlilik va maqsadga yo‘naltirilganlik ustuvor bo‘lishi kerak.

To‘rtinchi bosqich - dizayn qilish. Geografik material dizayni ilmiy mazmunni ko‘rinadigan, o‘qiladigan va bajariladigan shaklga keltiradi. Xarita materiali uchun shartli belgilar tushunarli bo‘lishi, ranglar ma‘no bilan bog‘lanishi, jadval ustunlari ortiqcha murakkablashtirilmassligi, topshiriq ko‘rsatmasi esa qisqa va aniq bo‘lishi kerak. Raqamli materiallarda havola, QR-kod, animatsiya yoki video dars maqsadiga xizmat qilmasa, undan foydalanish shart emas.

Beshinchi bosqich - sinov va tahlil. O‘qituvchi yaratgan materialni bir marta darsda qo‘llab ko‘rgach, o‘quvchilar qaysi savolda ko‘proq to‘xtalganini, qaysi belgi yoki izoh tushunarsiz bo‘lganini, vaqt yetgan-yetmaganini kuzatadi. Sinov natijasi asosida material qayta ishlanadi. Shunday qilib, didaktik material tayyor mahsulot emas, balki dars tajribasi orqali doimiy rivojlanadigan metodik vositadir.

Geografiya darslarining o‘ziga xosligi shundaki, unda makoniy tasavvur, tabiat va jamiyat aloqadorligi, hududiy farqlar, resurslardan foydalanish va ekologik oqibatlar birgalikda o‘rganiladi. Shu bois didaktik materiallar ham bir xil shaklda bo‘lishi mumkin emas. Har bir mavzu mazmuniga qarab alohida material turini talab qiladi.

Kartografik materiallar geografiya ta‘limining asosiy tayanchidir. Xarita bilan ishlash o‘quvchida yo‘nalish, masofa, koordinata, masshtab, geografik obyektlar joylashuvi va hududlar o‘rtasidagi aloqani tushunish ko‘nikmasini shakllantiradi. Kontur xarita bilan ishlashda o‘quvchiga faqat obyekt nomini yozdirish yetarli emas; obyektning joylashuvi, qo‘shni hududlar bilan aloqasi, tabiiy sharoiti va iqtisodiy

ahamiyatini izohlashga yo'naltirilgan savollar berilsa, materialning didaktik kuchi ortadi.

Statistik materiallar o'quvchining raqamli savodxonligini rivojlantiradi. Aholi soni, yog'in miqdori, harorat amplitudasi, eksport-import ko'rsatkichlari, urbanizatsiya darajasi kabi ma'lumotlar jadval yoki grafik ko'rinishida berilganda o'quvchi ulardan xulosa chiqarishni o'rganadi. Bunda asosiy talab shuki, raqamlar dars mavzusini ochishi kerak. Masalan, "Iqlim mintaqalari" mavzusida o'rtacha harorat va yog'in miqdori jadvali berilib, o'quvchilardan qaysi hudud qurg'oqchil, qaysi hudud nam iqlimga ega ekanini aniqlash so'raladi.

Infografika va sxemalar murakkab jarayonlarni soddalashtiradi. Suv aylanishi, shamol hosil bo'lishi, tuproq eroziyasi, urbanizatsiya, migratsiya, sanoat rayonlarining shakllanishi kabi jarayonlarni uzun matn bilan tushuntirishdan ko'ra, bosqichli sxema orqali ko'rsatish ko'proq samara beradi. Biroq infografika ilmiy aniqlikdan uzoqlashmasligi kerak. Rangli va chiroyli bo'lgani bilan jarayon noto'g'ri aks ettirilsa, u o'quvchida xato tasavvur shakllantiradi.

Topshiriq kartochkalari darsni differensial tashkil etishga yordam beradi. Bir mavzu bo'yicha uch darajadagi kartochka tuzish mumkin: birinchisi reproduktiv - xaritada topish va nomlash; ikkinchisi tahliliy - sababini izohlash va solishtirish; uchinchi ijodiy - yechim taklif qilish yoki loyiha ishlab chiqish. Masalan, "Cho'llanish muammosi" mavzusida birinchi guruh cho'l hududlarini xaritada belgilaydi, ikkinchi guruh cho'llanish sabablarini tahlil qiladi, uchinchi guruh esa mahalliy hududda tuproqni muhofaza qilish bo'yicha takliflar ishlab chiqadi.

Raqamli didaktik materiallar geografiya fanida yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Elektron xarita, onlayn test, interaktiv atlas, virtual sayohat, Google Earth, GIS elementlari, QR-kod orqali ochiladigan video yoki maqola darsni jonlantiradi. Lekin raqamli vosita maqsadga xizmat qilishi kerak. Agar o'quvchi elektron xaritada faqat obyektни tomosha qilsa, bu passiv kuzatish bo'lib qoladi. Agar u masofa o'lchasa, qatlamlarni taqqoslasa, hududiy o'zgarishni aniqlasa va xulosa yozsa, raqamli material haqiqiy didaktik vositaga aylanadi.

Baholash materiallari ham didaktik materialning muhim qismidir. Geografiya darsida faqat test bilan baholash yetarli emas. Xarita bilan ishlash rubrikasi, loyiha baholash mezoni, amaliy ish varaqasi, og'zaki taqdimot mezoni va o'z-o'zini baholash varaqasi o'quvchining turli ko'nikmalarini ko'rsatadi. Baholash mezoni oldindan aniq berilsa, o'quvchi undan qanday natija kutilayotganini biladi.

Geografiya fanidan yaratiladigan didaktik materiallar bir nechta muhim talabga javob berishi lozim. Birinchi talab - ilmiy aniqlik. Xarita, jadval yoki matnda berilgan

ma'lumot ishonchli manbaga tayangan bo'lishi, noto'g'ri qisqartirish yoki eskirgan faktlarga asoslanmasligi kerak. Geografiya fani tabiiy va ijtimoiy jarayonlar bilan bog'liq bo'lgani uchun unda statistik ma'lumotlar tez o'zgarishi mumkin. Shu bois aholi soni, iqtisodiy ko'rsatkich, iqlim ma'lumotlari yoki ekologik holatga oid raqamlar muntazam yangilanib borilishi zarur.

Ikkinchi talab - yoshga moslik. 5-sinf o'quvchisiga mo'ljallangan xarita yoki topshiriq 9-sinf o'quvchisi uchun tuzilgan material bilan bir xil bo'lishi mumkin emas. Pastki sinflarda ko'proq kuzatish, tasvirlash, topish va belgilash topshiriqlari berilsa, yuqori sinflarda tahlil qilish, baholash, taxmin qilish va yechim taklif qilish vazifalari ko'payadi. Bu o'quvchining bilish imkoniyatini bosqichma-bosqich rivojlantiradi.

Uchinchi talab - ko'rgazmalilik va o'qilishi. Didaktik materialda matn zich, shrift juda mayda, ranglar haddan tashqari ko'p yoki belgilar chalkash bo'lsa, u o'quvchining e'tiborini pasaytiradi. Ayniqsa xarita va infografikalarda ranglar ma'noli tanlanishi, asosiy obyektlar ajralib turishi, izoh qisqa bo'lishi lozim. Ko'rgazmalilik degani sahifani rang bilan to'ldirish emas, balki mazmunni ko'z bilan anglashni osonlashtirishdir.

To'rtinchi talab - faoliyatga yo'naltirilganlik. Har bir materialda o'quvchi bajaradigan aniq harakat bo'lishi kerak: topish, chizish, taqqoslash, hisoblash, izohlash, baholash, xulosa qilish. Agar material faqat o'qituvchining tushuntirishiga xizmat qilsa, u ko'rgazmali vosita bo'lib qoladi. Agar o'quvchi material bilan ishlasa, savolga javob topsa va o'z fikrini asoslasa, u didaktik vositaga aylanadi.

Beshinchi talab - integrativlik. Geografiya fani biologiya, tarix, iqtisod, matematika, informatika va ekologiya bilan tabiiy bog'langan. Masalan, daryo havzasini o'rganishda biologik xilma-xillik, tarixiy aholi manzilgohlari, suv resurslaridan foydalanish, sanoat korxonalari va ekologik xavf birga tahlil qilinadi. Bunday integratsiya o'quvchida dunyoni yaxlit ko'rish qobiliyatini rivojlantiradi.

Oltinchi talab - mahalliylik va hayotiylik. Maktab geografiya darslarida o'quvchining yashash hududi bilan bog'langan materiallar alohida ta'sir kuchiga ega. Mahalliy daryo, tog', mahalla, ishlab chiqarish korxonasi, qishloq xo'jaligi, transport yo'li yoki ekologik muammo dars materialiga kiritilsa, o'quvchi mavzuni o'z hayoti bilan bog'laydi. Shu sababli o'qituvchi tayyor materiallardan foydalanish bilan birga mahalliy kuzatuvlar asosida yangi materiallar yaratishi ham zarur.

Maktab amaliyotida didaktik materiallar yaratish bo'yicha bir qator muammolar uchraydi. Birinchi muammo - tayyor resurslarga haddan tashqari bog'lanib qolish. Internetdan olingan rasm yoki xarita ko'pincha dars maqsadiga moslashtirilmaydi. O'qituvchi uni o'zgartirmasdan qo'llaganda o'quvchi uchun ortiqcha yoki tushunarsiz

elementlar ko'payadi. Yechim sifatida har bir tayyor resursni sinf darajasiga moslashtirish, ortiqcha belgilarni olib tashlash, aniq topshiriq qo'shish va baholash mezonini belgilash tavsiya etiladi.

Ikkinchi muammo - materiallarning faqat reproduktiv savollarga asoslanishi. "Toping", "yozing", "ayting" kabi topshiriqlar zarur, lekin ular bilan cheklanib qolish geografik tafakkurni yetarli darajada rivojlantirmaydi. Buning o'rniga "nima sababdan?", "qanday oqibatga olib keladi?", "qaysi hududda xavf yuqori?", "qanday yechim taklif qilasiz?" kabi tahliliy va ijodiy savollarni ko'paytirish kerak.

Uchinchi muammo - statistik va kartografik savodxonlikning yetarli shakllanmaganligi. Ba'zi o'quvchilar jadvaldagi raqamni o'qiy oladi, lekin undan xulosa chiqara olmaydi; xaritada obyektini topadi, lekin uning geografik o'rnini izohlay olmaydi. Buning uchun darslarda qisqa, lekin muntazam amaliy mashqlar berish lozim: masofani o'lchash, shartli belgini izohlash, ikki xaritani taqqoslash, diagrammadan xulosa chiqarish, kontur xaritada sabab-oqibat aloqasini belgilash.

To'rtinchi muammo - raqamli vositalardan formal foydalanish. Ba'zan darsda video ko'rsatiladi, lekin undan keyin tahliliy topshiriq berilmaydi; elektron xarita ochiladi, ammo o'quvchi unda mustaqil amal bajarmaydi. Yechim shuki, har bir raqamli material uchun oldindan uch qismli topshiriq tuziladi: kuzatish savoli, tahlil savoli va xulosa savoli. Shunda raqamli vosita darsning o'zagiga aylanadi.

Beshinchi muammo - baholash mezonlarining noaniqligi. O'quvchi xarita chizdi yoki loyiha tayyorladi, lekin qanday mezon asosida baholanishini bilmasa, ishning sifati tasodifiy bo'ladi. Shuning uchun xarita topshirig'i uchun aniqlik, to'liqlik, shartli belgilardan foydalanish, izoh berish, estetik tartib kabi mezonlar oldindan berilishi lozim. Loyiha ishida esa muammo tahlili, manba bilan ishlash, taklifning asoslanganligi, taqdimot sifati va jamoaviy ishtirok baholanadi.

Oltinchi muammo - o'qituvchining vaqt resursi. Sifatli material yaratish vaqt talab qiladi. Buni yengillashtirish uchun maktab miqyosida geografiya fanidan umumiy elektron bank yaratish mumkin. Unda sinflar kesimida xarita topshiriqlari, infografikalar, amaliy ish varaqalari, testlar, baholash rubrikalari va mahalliy materiallar saqlanadi. Har bir o'qituvchi o'z tajribasidan o'tgan materialni qo'shib boradi. Natijada resurslar takror ishlab chiqilmaydi, balki takomillashib boradi.

Maktab geografiya darsida didaktik material yaratish jarayonini "O'zbekistonning tabiiy resurslari va ulardan foydalanish" mavzusi misolida ko'rib chiqish mumkin. Avvalo dars maqsadi aniqlanadi: o'quvchilar tabiiy resurs turlarini farqlaydi, ularning hududiy joylashuvini xaritada ko'rsatadi, resurslardan

foydalanishning ijobiy va salbiy oqibatlarini tahlil qiladi hamda oqilona foydalanish bo'yicha taklif beradi.

Bu maqsad asosida bir nechta material yaratiladi. Birinchi material - tematik xarita. Unda foydali qazilmalar, suv resurslari, yer resurslari va rekreatsion resurslar soddalashtirilgan belgilar bilan ko'rsatiladi. Xarita yonida "Resurs turi - joylashuvi - foydalanish sohasi - ehtimoliy ekologik muammo" ustunlaridan iborat jadval beriladi. O'quvchi xaritadan foydalanib jadvalni to'ldiradi. Bu topshiriq xarita savodxonligi va tahliliy fikrlashni birlashtiradi.

Ikkinchi material - muammoli keys. Keysda shunday vaziyat beriladi: "Hududda yangi sanoat korxonasi qurilishi rejalashtirilmoqda. Korxona iqtisodiy foyda keltiradi, lekin suv sarfi va chiqindi muammosini yuzaga keltirishi mumkin. Mahalliy aholi, tadbirkor, ekolog va hokimlik vakili sifatida taklif bildiring." Bu material o'quvchini geografik bilimni ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik nuqtayi nazardan baholashga o'rgatadi.

Uchinchi material - baholash rubrikasi. Unda o'quvchining xarita bilan ishlashi, dalil keltirishi, sabab-oqibat aloqasini tushuntirishi, taklifining hayotiyliigi va guruhdagi ishtiroki alohida mezonlar bilan baholanadi. Baholash ochiq bo'lgani uchun o'quvchi o'z ishini oldindan rejalashtiradi. Bu esa natijaga mas'uliyatni kuchaytiradi.

To'rtinchi material - refleksiya varaqasi. Dars oxirida o'quvchilar uch savolga javob yozadi: "Bugun qaysi resurs turi haqida yangi ma'lumot oldim?", "Qaysi muammo meni o'ylantirdi?", "Agar men hudud rejalashtiruvchisi bo'lsam, qanday qaror qabul qilardim?" Bunday refleksiya geografiya darsini faqat bilim berish jarayoni emas, balki fuqarolik va ekologik mas'uliyatni shakllantirish maydoniga aylantiradi.

Amaliy namuna shuni ko'rsatadiki, bitta mavzu uchun didaktik materiallar majmuasi yaratilsa, darsning barcha bosqichlari izchil bog'lanadi. Kirish qismida muammoli savol beriladi, yangi mavzuda xarita va jadval bilan ishlanadi, mustahkamlashda keys yechiladi, baholashda rubrika qo'llanadi, yakunda refleksiya amalga oshiriladi. Bunday darsda o'quvchi tinglovchi emas, faol tadqiqotchi sifatida qatnashadi.

Yaratilgan didaktik materialning haqiqiy samarasi o'quvchining darsdagi faoliyati va o'quv natijasida ko'rinadi. Shu sababli materialni baholashda faqat tashqi ko'rinish yoki o'qituvchiga qulaylik mezon qilib olinmasligi kerak. Asosiy mezonlar quyidagilardan iborat: o'quv maqsadiga moslik, ilmiy aniqlik, tushunarlilik, o'quvchini faollashtirish darajasi, tahlil va xulosa chiqarishga undashi, vaqtga mosligi hamda baholash imkoniyatining mavjudligi.

Samaradorlikni aniqlash uchun darsdan oldin va darsdan keyin qisqa diagnostik topshiriq berish mumkin. Masalan, dars boshida o'quvchilardan xaritada uchta obyektни topish va ularning joylashuvini izohlash so'raladi. Dars oxirida esa shunga o'xshash, lekin biroz murakkabroq topshiriq beriladi. Natijalar solishtirilsa, material o'quvchining qaysi ko'nikmasini rivojlantirgani aniqroq ko'rinadi.

O'quvchi fikrini o'rganish ham muhim. "Qaysi material mavzuni tushunishga yordam berdi?", "Qaysi topshiriq qiyin bo'ldi?", "Qanday o'zgartirish kiritilsa, qulayroq bo'lardi?" kabi savollar o'qituvchiga keyingi darslarni yaxshilash uchun real ma'lumot beradi. Bu jarayon o'quvchini ham ta'lim sifatiga befarq bo'lmagan ishtirokchiga aylantiradi.

Didaktik materiallarni baholashda hamkasblar tahlili ham foydali. Geografiya o'qituvchilari metod birlashmasida bir-birining materiallarini ko'rib chiqishi, ilmiy aniqlik, dizayn, topshiriq darajasi va baholash mezonlari bo'yicha taklif berishi mumkin. Natijada maktab ichida metodik tajriba almashinuvi kuchayadi, sifatli materiallar banki shakllanadi.

Samarador materiallar ko'paygani sari geografiya darslarida o'quvchi faolligi ortadi. O'quvchi xaritani faqat devordagi rasm sifatida emas, axborot manbai sifatida qabul qiladi; jadvalni faqat raqamlar yig'indisi emas, xulosa chiqarish vositasi sifatida ko'radi; mahalliy muammoni esa darsdan tashqari hayotiy masala sifatida anglaydi. Mana shu natija didaktik material yaratish texnologiyasining asosiy maqsadidir.

XULOSA.

Maktab geografiya fanidan didaktik materiallar yaratish texnologiyasi ta'lim jarayonini mazmunan boyituvchi, o'quvchini faol fikrlashga undovchi va geografik kompetensiyalarni shakllantiruvchi muhim metodik yo'nalishdir. Geografiya darslarida xarita, jadval, infografika, kontur xarita, keys, loyiha varaqasi, raqamli resurs va baholash rubrikalari tizimli qo'llansa, o'quvchi tabiat va jamiyat o'rtasidagi aloqalarni chuqurroq anglaydi.

Maqolada tahlil qilinganidek, didaktik material yaratish jarayoni ehtiyojni aniqlashdan boshlanib, maqsadni belgilash, mazmunni saralash, dizayn qilish, sinovdan o'tkazish, baholash va takomillashtirish bosqichlari orqali amalga oshiriladi. Bu bosqichlar izchil bajarilganda material oddiy ko'rgazma emas, balki o'quvchining mustaqil bilish faoliyatini tashkil etuvchi vositaga aylanadi.

Geografiya ta'limi uchun yaratiladigan materiallar ilmiy aniqlik, yoshga moslik, ko'rgazmalilik, faoliyatga yo'naltirilganlik, integrativlik va mahalliylik talablariga javob berishi kerak. Ayniqsa mahalliy geografik obyektlar, real ekologik muammolar,

hududiy rivojlanish masalalari va raqamli xaritalardan foydalanish darsni hayotga yaqinlashtiradi.

Amaliyotda uchraydigan tayyor resurslarga haddan tashqari tayanish, reproduktiv savollarning ustunligi, statistik va kartografik savodxonlikning sustligi, raqamli vositalardan formal foydalanish kabi muammolarni bartaraf etish uchun o'qituvchi materiallarni maqsadga moslashtirishi, tahliliy savollarni ko'paytirishi, baholash mezonlarini aniq belgilashi va maktab miqyosida metodik resurslar bankini shakllantirishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, geografiya fanidan didaktik materiallar yaratish texnologiyasi o'qituvchining ijodkorligi, metodik savodxonligi va tahliliy yondashuvini talab qiladi. Bunday materiallar orqali darsda o'quvchi nafaqat geografik ma'lumotni o'zlashtiradi, balki atrof-muhitni kuzatadi, xarita va raqamlar bilan ishlaydi, muammoga yechim izlaydi va o'z hududiga mas'uliyat bilan qarashni o'rganadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637-son // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston - 2030" strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni. 2023-yil 11-sentabr, PF-158-son // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022-2026-yillarda maktab ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni. 2022-yil 11-may, PF-134-son // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022-2026-yillarda maktab ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori. 2022-yil 11-may, PQ-241-son // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi.
5. Abdullayeva Sh.A. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
6. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. - Toshkent: O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi, 2006.
7. Tolipov O'.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. - Toshkent: Fan, 2006.
8. Saidaxmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. - Toshkent: Moliya, 2003.

9. Avliyoqulov N.X. Zamonaviy o'qitish texnologiyalari. - Toshkent: Muallif, 2012.
10. Jo'rayev R.H., Safarova R.G. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. - Toshkent: Fan, 2015.
11. Vaxobov H., Mirzamahmudov O. Geografiya o'qitish metodikasi. - Toshkent: O'qituvchi, 2017.
12. Baratov P. O'zbekiston tabiiy geografiyasi. - Toshkent: O'qituvchi, 2015.
13. G'ulomov P.N. Geografiya ta'limida kartografik bilimlarni shakllantirish. - Toshkent: Universitet, 2014.
14. Selevko G.K. Sovremennye obrazovatelnye texnologii. - Moskva: Narodnoe obrazovanie, 1998.
15. Polat E.S. Novye pedagogicheskie i informatsionnye texnologii v sisteme obrazovaniya. - Moskva: Akademiya, 2009.
16. UNESCO. ICT Competency Framework for Teachers. - Paris: UNESCO, 2018.
17. OECD. Innovating Education and Educating for Innovation: The Power of Digital Technologies and Skills. - Paris: OECD Publishing, 2016.

